

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРОБІЗНЕСУ TRENDS OF DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL POTENTIAL OF AGRIBUSINESS

У статті розглянуто поняття підприємницького потенціалу, основи його формування та складу. Проаналізовано місце країни в міжнародному рейтингу Doing Business та рівень економічної свободи. Визначено позитивні та негативні чинники, які вплинули на зміну місця України в рейтингу. Наведено перелік заходів для поліпшення бізнес-клімату країни.

Ключові слова: підприємницький потенціал, мале підприємництво, агробізнес, рейтинг, державна підтримка, підприємство.

В статье рассмотрены понятие предпринимательского потенциала, основы его формирования и состава. Проанализированы место страны в международном рейтинге Doing Business и уровень экономической свободы. Определены положительные и отрицательные факторы, которые

повлияли на изменение места Украины в рейтинге. Приведен перечень мер для улучшения бизнес-климата страны.

Ключевые слова: предпринимательский потенциал, малое предпринимательство, агробізнес, рейтинг, государственная поддержка, предприятие.

The article considers the concept of entrepreneurial potential, the basis of its formation and composition. The country's place in the international ranking "Doing Business" and the level of economic freedom. Positive and negative factors that influenced the change of Ukraine's place in the rating were determined. The list of measures to improve the business climate of the country is given.

Key words: entrepreneurial potential, small business, agribusiness, rating, government support, enterprise.

УДК 338.22:338.43

Волощук Ю.О.

к.е.н., доцент кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності Подільський державний аграрно-технічний університет

Постановка проблеми. Сьогодні використання наявного потенціалу, внутрішніх резервів, які можуть дати поштовх структурній модернізації країни і забезпечити економічне зростання, поліпшити життя населення та дати Україні змогу підвищити позиції у світових рейтингах, має стати головною стратегічною метою української економіки та політики. І одну з основних ролей тут може відіграти підприємницький потенціал, зокрема й у сфері аграрного виробництва, саме його розвиток дасть змогу підвищити рівень конкурентоспроможності кожного регіону і сформувати ефективну стратегію подальшого розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи особливостей суті підприємницького потенціалу знайшли місце у роботах багатьох науковців. Найбільшу увагу приділяли цим питанням Б.А. Карапінський, Т.Б. Щира, О.І. Гончар, А.П. Миргородська, О.С. Федонін, Ю.Б. Рубін, І.М. Рєпіна, Н.С. Краснокутська та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є теоретичне узагальнення підприємницького потенціалу як категорії, а також визначення тенденцій реалізації підприємницького потенціалу агробізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вперше термін «підприємницький потенціал» згадують у дослідженнях Р. Кантільон, Й. Тюнен та Г. Мангольдт, який у XVIII ст. визначається елементом такого потенціалу елемент ризиковості – «здатність до ризику».

Л. Мізес та І. Кірцнер зосереджували на дослідженні індивідуальних характеристик підпри-

ємця – здатності до управління, здатність швидко реагувати на зміни, самостійність тощо. Й. Шумпетер, досліджуючи поняття «інновації», згадував креативність та здатність до інноваційної діяльності як провідні риси підприємців.

Визначаючи зміст даної категорії, вчені часто обмежувалися дослідженнями трудових ресурсів, де підприємницький потенціал виступав тільки одним зі складників. Іноді ця категорія досліджувалася в контексті підприємництва або як форма реалізації рольової функції, кінцевий продукт економічної творчості.

Категорія «підприємницький потенціал» була визначена Б.А. Карапінським як сукупність ресурсів (фінансових, матеріальних, трудових, технічних, інноваційних тощо), навичок і можливостей менеджерів різних рівнів ієрархії та персоналу, що бере безпосередню участь у процесі виробництва товарів, надання послуг (робіт), отримання максимального доходу (прибутку) і забезпечення сталого функціонування та розвитку підприємства [1].

Однак таке трактування фактично ототожнює підприємницький потенціал із виробничим і залишає поза увагою важливу сутнісну ознаку підприємницького потенціалу, зокрема робить акцент на ресурси і віддаляє важливість ієрархічного рівня системи управління підприємством, який дає можливість виведення його на інший рівень розуміння завдань розвитку підприємства.

І.М. Рєпіна визначає підприємницький потенціал сукупністю ресурсів і навичок підприємців, спеціалістів та інших категорій персоналу щодо

виробництва товарів, здійснення послуг, бажання отримати максимальний прибуток для забезпечення сталого функціонування й розвитку підприємства [2].

У своїх дослідженнях А.П. Миргородська зазначала, що підприємницький потенціал – це:

- сукупність можливостей та здатностей реалізації ідейного портфелю підприємця у товари, роботи, послуги, через ведення вибраного виду діяльності для отримання максимального прибутку;

- сукупність особистих якостей, за допомогою яких здійснюється господарська діяльність для отримання максимального прибутку;

- вплив його складників на структурні елементи економічного потенціалу для досягнення максимальної ефективності їх функціонування [3].

О.С. Федонін зауважує, що саме підприємницький потенціал зумовлює вибір цілей у стратегічному періоді, визначає напрями організаційних змін, дає змогу визначати підприємницький внесок у досягнення економічного зростання [4].

Сьогодні підприємницький потенціал формується в умовах економічної свободи, високого рівня ризику і самоорганізації діяльності через механізми адаптації, мотивації, узагальнення життєвого досвіду, навчання, проявляється у здатності креативно мислити, ефективно змінюватися, використовувати інформацію, генерувати ідеї в межах поставлених цілей.

Більшу частку підприємницького потенціалу персоналу становить професійно-кваліфікаційний складник, при цьому необхідно врахувати, що категорії працівників на підприємстві бувають різні. Це пояснює відмінності у їхньому кваліфікаційному рівні. Під час оцінки обсягу підприємницького потенціалу варто враховувати не тільки кваліфікацію персоналу, а й прогресивність її змісту. Тому система відтворення працівників повинна не тільки готувати заміну тим працівникам, що вивільняються з виробництва, а й підтримувати їх високий рівень як найбільш стабільно функціонуючої кадрової частини за рахунок постійного і безперервного навчання і розвитку. Це також зумовлено динамічними змінами, які мають місце на макрорівні [5].

Велике значення має також психологічний складник як готовність до змін, розуміння ризиків та обов'язків, повне прийняття відповідальності за власну діяльність та за можливі наслідки.

Важливим елементом у визначенні суті поняття підприємницького потенціалу є креативність як творча, новаторська діяльність. Тобто творчі здібності характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей і входять у структуру обдарованості як незалежний чинник.

Характерною особливістю підприємницького потенціалу є й те, що він неодмінно вдосконалюється і залежить від рівня розвитку продуктивних

сил, від сучасних технологічних способів виробництва.

Поняття «підприємницький потенціал» – сукупність особистих якостей, знань, умінь, навиків та компетенцій, набутого досвіду, професійної підготовки, психологічної готовності до змін, готовності до постійного самовдосконалення та здатності передбачати та запобігати ризику, що виникає в процесі підприємницької діяльності в умовах євроінтеграції та глобалізації [5].

Зазначимо, що в Україні розроблено значну кількість програм підтримки підприємництва, проте вони не працюють повною мірою та не забезпечують належної державної підтримки його розвитку. У нашій країні людей до ведення підприємницької діяльності спонукає не інтерес чи нереалізовані підприємницькі здібності, а низький рівень якості життя та бажання поліпшити власне матеріальне становище на відміну від розвинутих країн, де малі та середні підприємства є рушійним елементом економіки.

У Господарському кодексі України окремо виділяють:

- мікропідприємства – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми і власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 млн. євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- малі підприємства – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми і власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 млн. євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- великі підприємства – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми і власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 млн. євро, визначену за середньорічним курсом Нацбанку України;
- середні підприємства – інші суб'єкти господарювання [6].

Динаміку кількості підприємств України за їх розмірами по видах економічної діяльності розглянемо на основі даних табл. 1.

За аналізований період спостерігаємо зменшення кількості підприємств у цілому по Україні майже за всіма розмірами та видами економічної діяльності за винятком зростання чисельності малих та мікропідприємств на транспорті, інформації та телекомунікації, складському господарстві, поштової та кур'єрській діяльності.

Таблиця 1

Динаміка кількості підприємств України за їх розмірами по видах економічної діяльності

	Роки	Великі підприємства		Середні підприємства		Малі підприємства		З них мікропідприємства	
		одиниць	У % до загального показника відповідного виду діяльності	одиниць	У % до загального показника відповідного виду діяльності	одиниць	У % до загального показника відповідного виду діяльності	одиниць	У % до загального показника відповідного виду діяльності
Усього	2010	586	0,2	20983	5,5	357241	94,3	300445	79,3
	2011	659	0,2	20753	5,5	354283	94,3	295815	78,7
	2012	698	0,2	20189	5,5	344048	94,3	286461	78,5
	2013	659	0,2	18859	4,8	373809	95,0	318477	81,0
	2014	497	0,1	15906	4,7	324598	95,2	278922	81,8
	2015	423	0,1	15203	4,4	327814	95,5	284241	82,8
	2016	383	0,1	14832	4,9	291154	95,0	247695	80,8
	2017	399	0,1	14937	4,4	322920	95,5	278102	82,2
Сільське, лісове та рибне господарство	2010	13	0,0	3440	6,8	47213	93,2	42972	84,8
	2011	16	0,0	3274	7,9	38387	92,1	33081	79,4
	2012	26	0,1	3143	6,6	44487	93,3	39103	82,1
	2013	27	0,1	2915	5,8	46906	94,1	41495	83,2
	2014	28	0,1	2595	5,6	43389	94,3	38430	83,5
	2015	29	0,1	2533	5,4	44182	94,5	39237	83,9
	2016	20	0,0	2501	5,6	42477	94,4	37457	83,2
	2017	18	0,0	2383	4,8	47714	95,2	42512	84,8
Промисловість	2010	347	0,7	6107	12,8	41373	86,5	30775	64,3
	2011	407	0,9	5998	12,6	41074	86,5	30248	63,7
	2012	410	0,9	5802	13,4	37144	85,7	26373	60,8
	2013	382	0,8	5569	11,3	43179	87,9	32582	66,3
	2014	289	0,7	4791	11,3	37107	88,0	28263	67,0
	2015	233	0,6	4691	11,0	37640	88,4	29015	68,2
	2016	208	0,5	4652	12,1	33695	87,4	25024	64,9
	2017	215	0,5	4745	11,3	37066	88,2	27970	66,6
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	2010	154	0,2	4102	3,7	105898	96,1	91104	82,7
	2011	161	0,2	4161	3,7	107316	96,1	92515	82,9
	2012	173	0,2	3950	3,8	99675	96,0	85492	82,4
	2013	164	0,2	3675	3,3	106575	96,5	93166	84,4
	2014	126	0,1	3004	3,2	90842	96,7	80028	85,2
	2015	106	0,1	2714	2,9	90823	97,0	80647	86,1
	2016	116	0,1	2644	3,2	79432	96,7	69356	84,4
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	2010	33	0,3	1240	9,1	12330	90,6	9385	69,0
	2011	34	0,2	1279	8,7	13479	91,1	10351	70,0
	2012	37	0,2	1301	8,4	14134	91,4	10871	70,3
	2013	37	0,2	1291	7,7	15482	92,1	12317	73,3
	2014	28	0,2	1124	7,5	13757	92,3	11095	74,4
	2015	32	0,2	1109	7,3	14007	92,5	11472	75,7
	2016	21	0,2	1101	8,0	12594	91,8	10022	73,1
	2017	19	0,1	1093	7,2	14140	92,7	11464	75,2
Інформація та телекомунікації	2010	9	0,1	409	3,1	12771	96,8	10728	81,3
	2011	10	0,1	429	3,0	13933	96,9	11748	81,7
	2012	13	0,1	411	3,1	13024	96,8	10765	80,0
	2013	12	0,1	406	2,7	14467	97,2	12304	82,7
	2014	6	0,0	374	2,8	12939	97,2	11113	83,4
	2015	6	0,0	338	2,5	13273	97,5	11530	84,7
	2016	6	0,0	331	2,8	11595	97,2	9933	83,2
	2017	6	0,1	324	2,4	13083	97,5	11397	85,0

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики

У промисловості, на транспорті, складському господарстві, поштової та кур'єрській діяльності, сільському, лісовому і рибному господарстві та сфері оптової та роздрібною торгівлі, інформації й телекомунікації переважають малі та мікропідприємства.

Найбільше великих підприємств працює у промисловості, сфері оптової та роздрібною торгівлі, на транспорті, складському господарстві, поштової та кур'єрській діяльності. У промисловості, сфері оптової та роздрібною торгівлі України, сільському, лісовому і рибному господарстві та будівництві функціонують середні підприємства.

Результати проведеного аналізу вказують на те, що у цілому в Україні та у сфері інформації та телекомунікації, оптової та роздрібною торгівлі та сільському, лісовому і рибному господарстві діяльність зосереджена в більшості на малих та мікропідприємствах, питома вага яких у загальній чисельності по галузі за аналізований період зростає і становить 95,5% і відповідно до КВЕД 97,5%; 96,7% та 95,2%.

Українській економіці необхідні ґрунтовні реформи бізнес-середовища з акцентом на відновлення та розвиток малого підприємництва, яке є основою економік розвинутих країн. Українські реалії тривалий час характеризувалися сприянням олігархічним структурам, лобюванням інтересів великого бізнесу і створенням труднощів для МСП. Відповідно до досліджень таких міжнародних рейтингів, як Doing Business та Global Competitiveness Index, Україна все ще відстає від сусідніх країн.

Рейтинг групи Світового банку Doing Business за 2018 р. охоплює 190 країн. Він складається з 10 індикаторів регулювання підприємницької діяльності, які враховують вартість виконання підприємцем установлених державою вимог та час, який на це витрачається.

Позитивним моментом є те, що в рейтингу Україна піднялася зі 147-го місця в 2010 р. до 76-го місця в 2018 р.

Україна зробила прорив у рейтингу Doing Business – 2014 на 28 позицій, до 112-го місця, серед 189 країн у 2014 р. і до 2018 р. піднялася ще на 36 позицій. Це стало можливим тому, що було введено електронну систему подачі декларацій, спрощено процес сплати податків для підприємств, започатковано можливість сплати єдиного соціального внеску. Відбуваються позитивні зміни, однак має місце значна кількість проблем і необхідно здійснити низку заходів щодо поліпшення бізнес-клімату країни. (табл. 2)

Позитивні зрушення відбулися в чотирьох із десяти основних компонентів дослідження. Суттєве поліпшення позицій можна відзначити лише у двох з них – «отримання дозволу на будівництво» (35-е місце в 2018 р. проти 140-го в 2017 р.) та «оподаткування» (43-є місце проти 84-го).

Зміни позиції України порівняно з минулим роком зображено на рис. 1. Видно, що найбільш складними питаннями є вирішення проблем платоспроможності – 150-е місце, підключення до систем енергозабезпечення – 128-е місце, а також погіршення позиції реєстрації підприємств з 20-го до 52-го місця та ситуація із захистом інвесторів. Найкращим можна визнати отримання кредитів – 20-е місце, проте реально доступ малого та середнього підприємства до фінансування є проблемою.

Бізнес-клімат потребує реформування за всіма напрямками для розвитку МСП та модернізації економіки. На відміну від великих підприємств, що мають доступ до ресурсів, які можуть певним чином компенсувати несприятливий бізнес-клімат, МСП зацікавлені в поліпшенні регуляторного середовища та інвестиційного клімату, оскільки в довго-

Таблиця 2

Показники рейтингу Doing Business в Україні

Показник	Роки								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Реєстрація підприємства	136	118	116	50	47	76	30	20	52
Отримання дозволу на будівництво	181	182	182	186	41	139	140	140	35
Підключення до системи електропостачання	*	169	170	170	172	138	137	130	128
Реєстрація власності	160	165	168	158	97	64	61	63	64
Кредитування	30	21	23	24	13	17	19	20	29
Захист інвесторів	108	108	114	127	128	109	101	70	81
Оподаткування	181	181	183	168	164	108	107	84	43
Міжнародна торгівля	139	136	144	148	148	154	109	115	119
Забезпечення виконання контрактів	43	44	44	45	45	43	93	81	82
Вирішення проблем неплатоспроможності	145	158	158	157	162	142	141	150	149
Позиція України в рейтингу	147	149	152	140	112	96	83	80	76

Джерело: складено за [7]

Рис. 1. Зміни позицій України за основними компонентами рейтингу Doing Business у 2017 та 2018 рр.

Джерело: складено за [8]

строковій перспективі ці чинники значно покращують шанси МСП на виживання та зростання.

Однак МСП не вистачає ресурсів та ефективного діалогу із владою; вони стикаються із сильною конкуренцією, нестабільним регуляторним середовищем, бюрократією. МСП потребують послуг із підтримки бізнесу. Внесок МСП у створення кращого бізнес-середовища та більш ефективного формування політики у сфері бізнесу може бути значно більшим [9].

Проблемними аспектами бізнес-середовища України можна назвати:

- найнижчу продуктивність праці в Європі та Центральній Азії;
- низьку позицію щодо якості інституцій (низький рівень захисту права власності та прав міноритарних акціонерів, залежність судової системи, неефективне витрачання державних коштів);
- концентрацію господарської діяльності в обмежених колах бізнесменів та великих конгломератів, проблеми підтримки умов чесної конкуренції на ринку;
- низькі бар'єри для входу та виходу підприємств в українську економіку, низький рівень прямих іноземних інвестицій, обмежений обсяг інвестування в експортоорієнтовані підприємства;
- значну частку неформального сектору економіки;
- обмежену державну підтримку розвитку МСП [9].

Однією з найзначніших проблем бізнес-клімату країни є корупція – основна причина уповільнення

темтів зростання приватного сектору, низької диверсифікації економіки й експорту тощо. В Індексі сприйняття корупції Україна здобула 30 балів зі 100 можливих у дослідженні Transparency International «Індекс сприйняття корупції» (CPI) за 2017 р. і посіла 130-е місце зі 180 країн. Це на один бал більше та на одну позицію вище, ніж у 2016 р. (29 балів, 131-е місце зі 176 країн) [10].

У рейтингу економічної свободи, що розраховується американською дослідницькою організацією Heritage Foundation і газетою The Wall Street Journal, у 2016 р. Україна посідала 162-е місце серед 178 країн і визнана країною з невеликою економікою (індекс економічної свободи – 46,8), вже в 2018 р. країна зайняла 150-е місце з показником 51,9 серед 180 країн (табл. 3)

Експерти Heritage Foundation визначають економічну свободу як «відсутність урядового втручання або перешкоджання виробництву, розподілу і споживання товарів і послуг».

Проте необхідно зауважити, що позитивні зміни для поліпшення підприємницького клімату агробізнесу все ж є. Так, законодавчими актами дозволено продаж домашнього молока і м'яса на продовольчих ринках для ОСГ. Знято обмеження щодо потужностей тваринницьких ферм і комплексів, що дасть змогу частково відшкодувати вартість реконструкції таких комплексів або їх будівництва. Відмінено 14 дозвільних документів та реорганізовано головні наглядові органи (ліквідовано Держсільгоспінспекцію, реорганізовано Держветфітослужбу). Забезпечення доступу до електронних

Рівень економічної свободи в Україні

Показник	Роки								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість країн оцінювання	179	179	179	177	178	178	178	179	180
Місце України у рейтингу	162	164	163	161	155	162	162	149	150
Індекс економічної свободи	46,4	45,8	46,1	46,3	49,3	46,9	46,8	48,1	51,9

Джерело: складено за [11]

носіїв Державного земельного кадастру нотаріусам суттєво спрощує процедуру реєстрації договорів оренди тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Помірковане і поступове здійснення дерегуляції аграрного сектору та сприяння доведенню виробленої продукції до європейських стандартів якості дадуть змогу покращити підприємницький клімат у країні, спростить умови діяльності аграрних підприємств, підвищить їхню конкурентоспроможність. Водночас для того щоб МСП могли адаптуватися до нових вимог якості продукції, необхідні дії держави щодо розбудови інфраструктури для розвитку АПК і стимулювання кооперації.

Для підтримки інвестиційної активності та захисту прав інвесторів потрібно забезпечити ефективний захист права приватної власності, у тому числі за допомогою судових органів, гармонізувати із законодавством ЄС положення законодавства України щодо захисту прав національних та іноземних інвесторів та кредиторів, захисту економічної конкуренції, запровадити стимулюючі механізми інвестиційної діяльності, спираючись на успішний світовий досвід.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Карапінський Б.А. Інноваційно-технологічний потенціал підприємств регіону: аналіз формування та фінансування. *Регіональна економіка*. 2007. № 2. С. 77–86.

2. Рєпіна І.М. Підприємницький потенціал: методологія оцінки та управління. *Вісник Української академії державного управління при Президентові України*. 1998. № 2. С. 262–271.

3. Миргородська А.П. Розкриття сутності поняття «підприємницький потенціал» та його роль в потенціалі підприємства. *Економіка и управление*. 2011. № 5. С. 144–149.

4. Федонін О.С., Рєпіна І.М., Олексюк О.І. Потенціал підприємства: формування та оцінка. Київ : КНЕУ, 2003. 316 с.

5. Хачатрян В.В., Богацька Н.М. Змістовні особливості категорії «підприємницький потенціал» в умовах євроінтеграції та глобалізації. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 13. С. 99–100.

6. Господарський кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

7. WB Doing Business 2018. URL : <http://edclub.com.ua/tegy/reytyng-legkosti-vedennya-biznesu>.

8. Doing business-2018. Україна в рейтингу світового банку легкості ведення бізнесу. URL : <http://edclub.com.ua/analitika/doing-business-2018-ukrayina-v-reytyngu-svitovogo-banku-legkosti-vedennya-biznesu>.

9. Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва (МСП) в Україні. URL : <http://blanki-ua.com.ua/zayava/8323/index.html>.

10. Індекс сприйняття корупції – 2017. URL : <https://ti-ukraine.org/research/index-koruptsiyi-cpi-2017/>.

11. Україна за рівнем економічної свободи – 2018. URL : <http://edclub.com.ua/analitika/ukrayina-za-rivnem-ekonomichnoyi-svobody-2018>.